

Zoran Pavlović
Institut društvenih nauka
Beograd

Širina geopolitičkih identifikacija i evroskepticizam u Evropi i na Balkanu¹

Apstrakt. Predmet rada jeste širina geopolitičkih identifikacija građana Evropske Unije i građana balkanskih država, izraženost evroskepticizma i intenzitet i vrsta strahovanja od procesa uspostavljanja i širenja Evropske Unije, kao i njihovi međusobni odnosi. U analizi su korišćeni podaci prikupljeni u četvrtom talasu Evropske studije vrednosti koji je 2008. godine sproveden u 47 evropskih država i regiona, s tim što su za potrebe ovog rada iskorišćeni podaci za sve države članice Evropske Unije i države/entitete sa prostora Balkana (Srbija, Hrvatska, Makedonija, Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo i Metohija, Crna Gora). Rezultati ukazuju na dominantnost subnacionalnih okvira kolektivne identifikacije kako u EU tako i na Balkanu, dok su efekti širine geopolitičkih identifikacija na izraženost evroskepticizma samo uslovni i ograničeni. U završnom delu diskutuju se značaj i implikacije dobijenih rezultata.

Ključne reči: nacionalni identitet, evropski identitet, Balkan, Evropska Unija.

Zoran Pavlovic
Institute of Social Sciences
Belgrade

The width of geopolitical identifications and euroscepticism in Europe and the Balkans

Abstract. The paper deals with the width of geopolitical identifications of the citizens of the European Union and the citizens of Balkan countries, the prominence of euroscepticism and the intensity and kind of fear from the processes of establishment and expansion of the European Union, as well as their mutual relations. The analysis is performed on the data collected in the fourth wave of the European Values Survey, conducted in 47 European countries and regions in 2008. For the purpose of this paper, those are the data for all member states of the European Union and the countries/entities from the Balkan area (Serbia, Croatia, FYR Macedonia, Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo and Metohija, Montenegro). The results indicate the dominance of the subnational frame of collective identification both in the EU and the Balkans, while the effects of width of geopolitical identifications on the intensity of euroscepticism are only provisional and limited. The final part discusses the significance and implications of the obtained results.

Key words: national identity, European identity, Balkans, European Union.

¹ Ovaj članak predstavlja rezultat rada na projektu "Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup" (broj 47010), čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

Uvodna razmatranja

Svako je, od samog rođenja, „smešten“ u okvire velikog broja društvenih kategorija (polnih, generacijskih, klasnih, etničkih, geografskih itd.), koje za svakog pojedinca imaju različitu važnost i koje u različitom stepenu doprinose predstavi koju taj pojedinac ima o sebi. Odgovor na pitanje *Ko sam ja?* u velikoj meri određen je različitim grupnim pripadnostima, odnosno, samoodređenjima pojedinca u širem socijalnom kontekstu koja se uobičajeno opisuju pojmom socijalnog identiteta. Pojam socijalnog identiteta odnosi se na onaj „deo pojedinčevog pojma o sebi koji proističe iz njegovog znanja o sopstvenoj pripadnosti nekoj socijalnoj grupi (ili grupama) zajedno sa vrednosnim i emocionalnim značajem koji se toj vrsti pripadnosti pridaje“ (Tajfel, 1981, str. 255). Pripadnost ili identifikacija sa njemu značajnim ili pozitivno vrednovanim grupama, omogućava pojedincu da o sebi misli pozitivno, što je jedna od opštih i univerzalnih težnji čoveka. Društvena grupa pak postaje izvor pozitivnog identiteta tek u kontekstu odnosa sa drugim grupama kroz uspostavljanje pozitivne različitosti, procesom tzv. socijalnog poređenja (Tajfel, 1981). Stoga je svaki socijalni identitet stvar socijalnih relacija - obuhvata kako pojmove selfa, tako i grupa kojima self pripada i sa kojima se identifikuje. Ne samo da se na taj način pojedinac definiše, već se i diferencira od drugih grupa za koje veruje da su drugačije (Sigel, 2001). Prirodna posledica ovog procesa jeste i razvoj određenih afektivnih obrazaca kako prema članovima sopstvene, tako i prema članovima grupa koje se smatraju „tuđim“. Iako zvuči neverovatno, praktično bilo kakva podela na „nas“ i „njih“, čak i ona zasnovana na potpuno arbitrarnim kriterijumima socijalne kategorizacije u stanju je da dovede do favorizovanja članova sopstvene i nenaklonosti prema članovima tuđe grupe (Tajfel, 1981).

Svaki pojedinac ima veći broj međupovezanih, strukturisanih socijalnih identiteta čiji značaj varira. Jedan, možda ne najvažniji, ali svakako veoma često korišćeni kriterijum razlikovanja grupnih identifikacija (posebno u nas) jeste njihova „širina“ - od najužih lokalno-parohijalnih (ulica ili grad), preko regionalnih i nacionalnih, do najširih kontinentalnih i mondijalističkih identifikacija (građanin sveta, pripadnik čovečanstva) (Pantić, 1991; Vasović, 1997; 2000; Vasović i Gligorijević, 2008). Širina kolektivne identifikacije povezana je sa nizom relevantnih vrednosnih orijentacija i drugim relevantnim sociopsihološkim karakteristikama: otvorenosti prema društvenim promenama, sklonosti predrasudama i netoleranciji, ksenofobiji, većom socijalnom distancom, konzervativizmom, kolektivizmom i sl. (Frančesko i sar., 2006; Pantić, 1991; Vasović, 1997; 2000; 2010; Vasović i Gligorijević, 2008). „Sužavanje“ okvira kolektivne identifikacije u periodu izraženih društvenih kriza i međuetničkih sukoba (Pantić, 2002; Pantić i Pavlović, 2009; Vasović, 1997; 2000), najbolji je argument u prilog gledištima o širini kolektivne identifikacije kao pokazatelju stepena socijalne tolerancije ili svojevrsne otvorenosti društva u celini.

Nasuprot zdravorazumskim i naizgled logičnim pretpostavkama, širinu geopolitičkih identifikacija nije lako „izmeriti“ jer to često nije „ili-ili“, već zapravo „i-i“ fenomen. Tako se, recimo, nacionalni i evropski identitet prema nekim gledištima posmatraju kao dve zavisne i isključive kategorije. Što je jedna vrsta identiteta razvijenija, to su manje mogućnosti razvoja onog drugog (Inglehart, 1977). Nacionalni i neki „supranacionalni“ identitet tvore dva ekstrema jedne dimenzije što bi značilo da pojedinac može imati izražen jedan od dva ekstremna oblika socijalnog identiteta ili oba

izražena u blagoj meri. U tom kontekstu su i neke empirijske analize koje pokazuju da su evropski i nacionalni identitet negativno povezani - što je jedan izraženiji, to je drugi manje izražen i obrnuto (Cinnirela, 1997). Prema nekim drugim gledištima pojedinac istovremeno može osećati pripadnost i naciji i Evropi (Medrano i Guttierrez, 2001). Jedna uporedna analiza odnosa nacionalnog i evropskog identiteta u Italiji i Velikoj Britaniji otkriva, recimo, razlike u izraženosti evropskog, uz isti nivo izraženosti nacionalnog identiteta (Cinnirela, 1997). I neki nalazi u našoj sredini upravo ukazuju na nejasnu vezu evropskog i nacionalnog identiteta, ali se generalno može zaključiti da su to dve nezavisne vrste identiteta koji imaju različite korelate (Mihić, 2009). Identiteti različite širine nisu nužno povezani, pa, recimo, intenzivna vezanost za naciju nije nužna prepreka vezanosti za Evropu. Ovakvi nalazi uglavnom se povezuju sa i interpretiraju u kontekstu nekih opštijih razmatranja, poput onih o ugneždenim identitetima, organizovanim po principu koncentričnih krugova (Medrano i Guttierrez, 2001), višestrukim (Smith, 1992) ili „analognim“ i „digitalnim“ identitetima (Eriksen, 2004).

Odnos nacionalnog i evropskog identiteta, kao i pitanje širine geopolitičkih identifikacija uopšte posebno dobija na značaju u kontekstu procesa političkog ujedinjenja evropskih država u jednu zajednicu jer bez sumnje predstavlja važan pokazatelj potencijala za nadnacionalne, evropske integracije države koja na takvo formalno članstvo pretenduje. Logično i očekivano, postoji pozitivna veza izraženosti osećaja evropskog identiteta i odnosa prema evropskim integracijama (Mihić, 2009). Evropski identitet nije (samo) stvar „objektivne“ ili formalne pripadnosti Evropi (u smislu njene skraćene, EU verzije). Kada bi bilo tako, bila kakvo njegovo razmatranje van njenih granica ne bi imalo smisla. Međutim, neke analize ukazuju na to da članstvo u Evropskoj Uniji nije presudan faktor izraženosti evropskog identiteta, niti dovoljno jak faktor da kod građana EU poveća njegovu izraženost; naprotiv, često je izraženiji u nekim evropskim državama koje nisu članice EU, nego u nekima u kojima se ideja evropske zajednice začela (Mihić, 2009). „Subjektivni osećaj pripadnosti Evropi zajedno sa usvojenim uverenjima, vrednostima, običajima i mišljenjima koji tu grupu definiše kao određenu kulturnu i teritorijalnu zajednicu“ (Frančesko i sar., 2005: 151), ukratko evropski identitet, pokazatelj je, između ostalog, i preferencije i internalizacije određenih vrednosti i posvećenosti određenim normama koje pojam Evrope simbolizuje. Ako Evropa ili Evropska Unija jeste ili postane izvor pozitivnog identiteta, to ne samo da mnogo govori o tome kako pojedinac posmatra sebe, već i o tome kako se opažaju ostali na koje se ta „etiketa“ (potencijalno) odnosi. Stoga ima mesta pretpostavci da je veoma važno da pre nego što Srbija uđe u Evropu i Evropa uđe u Srbiju, građani Srbije evropski identitet steknu, pre nego što im, uslovno rečeno, bude dodeljen. Analogija je u potpunosti primenjiva i na ostale balkanske zemlje.

Evropski identitet i ideja Evropske Unije ima i jednu posebnu važnost za građane i države Balkana. Često se pretpostavlja (a i empirijski pokazuje) da ove prostore karakteriše specifičan tip nacionalnog identiteta, odnosno nacije, onaj etničkog, nezapadnog tipa koji karakteriše „isticanje loze ... a ne teritorije“ (Smit, 1998, str. 26), gde se nacija shvata kao proširena porodica, kao gotovo organska i urođena, a ne politička kategorija; granice parohijalno-primordijalističkih socijalnih identiteta su fiksne i nepropustljive, čime je svaki pokušaj podvođenja nacionalnog pod neki širi okvir unapred osuđen na propast (Kecmanović, 2004; Milošević-Đorđević, 2003; 2006; 2007; Smit, 1998). Jedan takav pokušaj izgradnje nadnacionalnog identiteta na ovim

prostorima, onog jugoslovenskog, završio se u krvi. I pored problematičnog statusa Evropske Unije – „nadcija“, „nadržava“ ili nešto sasvim novo (Popadić, 2010; Smit, 1998) – ponovno ujedinjenje balkanskih država, opterećenih bremenom etničko/nacionalnih tenzija i sukoba iz neposredne prošlosti, u širu zajednicu evropskih država predstavlja novi pokušaj i drugu šansu izgradnje novog „nadređenog, zajedničkog grupnog identiteta, koji obema grupama, Našoj i Njihovoj, omogućava upotrebu jednog šireg Mi“ (Popadić, 2010, str. 14), nečega što nacionalno nadsvođuje i natkriva, ali ne ukida.

Predmet ovog rada stoga predstavljaju obrasci širine geopolitičkih identifikacija građana Evropske Unije, s jedne, i građana Srbije i drugih balkanskih država, s druge strane, kao i njihov uticaj na uopšteni odnos prema ideji Evropske Unije, u vidu izraženosti određenih strahovanja od njenog daljeg širenja (u slučaju njenih građana), odnosno, od procesa evropskih integracija (u slučaju građana balkanskih zemalja).

Metod analize

U analizi su korišćeni podaci prikupljeni u četvrtom talasu Evropske studije vrednosti koji je tokom 2008. godine sproveden u 47 država/regiona i u njemu je učestvovalo skoro 70,000 Evropljana. U svakoj državi/regionu intervjuisan je slučajan uzorak od, u proseku, 1,500 ispitanika (*face-to-face* intervju).

U analizi su, s jedne strane, korišćeni podaci prikupljeni u svih 27 članica Evropske Unije (koji su u nastavku prikazani na nivou proseka za sve države članice, tj. za EU kao jednu celinu) i oni obuhvataju ukupno 40,965 ispitanika. S druge strane, u cilju detaljnije komparativne analize podaci za Srbiju (N=1,512), Albaniju (N=1,534), Bosnu i Hercegovinu (N=1,512), Hrvatsku (N=1,525), Crnu Goru (N=1,516), Makedoniju (N=1,500) i Kosovo i Metohiju (N=1,601) prikazivani su pojedinačno za svaki od pobrojanih entiteta. Analizom je ukupno obuhvaćeno 51,665 ispitanika.

Širina geopolitičkih identifikacija analizirana je putem standardnog indikatora kojim se od ispitanika traži da od pet ponuđenih – (1) mesto ili grad u kome živi, (2) region zemlje u kojoj živi, (3) zemlja/država u kojoj živi, (4) Evropa i (5) svet u celini – odabere onu geografsku grupu kojoj prvenstveno pripada. Evroskepticizam ili strahovanja u vezi sa uspostavljanjem ili širenjem Evropske Unije ispitivan je putem pet tvrdnji koje će biti opisane u nastavku, a na koje je ispitanik odgovarao procenjujući koliko ga sve od navedenog plaši, birajući broj na skali od 1 (uopšte se ne bojim) do 10 (veoma se bojim). U analizu je uključen i jedan pokazatelj odnosa prema potrebi daljeg širenja Evropske Unije.

Rezultati analize

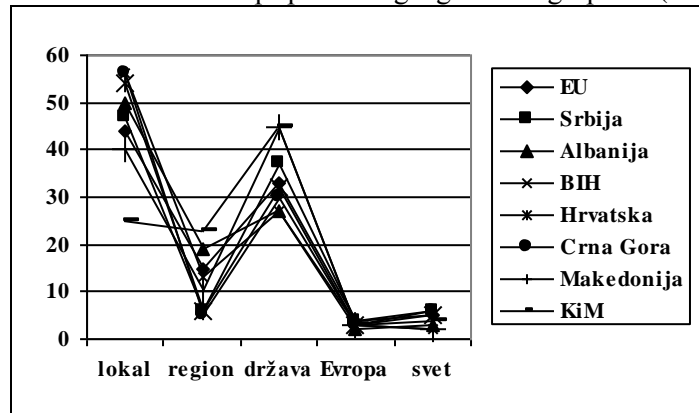
Obrazac geopolitičkih identifikacija je u bilo kom od analiziranih slučajeva gotovo identičan i ukratko bi se mogao opisati kao lokal i država pre svega drugog (grafik br. 1). Za približno svakog drugog ispitanika uključenog u analizu (45%), najvažniji okvir identifikacije jeste onaj najuži – grad ili mesto u kome živi. U tome prednjače građani Crne Gore kod kojih je ovaj tip identifikacije najčešći (56%). Potom sledi državno-nacionalni okvir sa kojim se primarno identifikuje između četvrtine (npr. slučaj Albanije) i trećine građana (Hrvatska). Ove dve navedene geografske grupe,

predstavljaju dva ubedljivo najvažnija okvira identifikacije i to za nešto manje od četiri petine ukupnog broja ispitanika uključenih u analizu (78%). Jedine razlike koje se u vezi sa tim pojavljuju tiču se toga da li je važniji državno-nacionalni (građani Makedonije i Kosova i Metohije) ili najuži, lokalni okvir identifikacije (svi ostali), dok o primarnosti jednog od ova dva ne može biti spora.

Bilo šta što prevazilazi nacionalne okvire primaran je okvir pripadnosti za manjinu građana u bilo kom analiziranom slučaju. Pri tom se, birajući između evropske i pripadnosti čovečanstvu u celini, veći broj građana opredeljuje za ovaj drugi – najširi okvir mondijalističke ili kosmopolitske identifikacije. To ne samo da važi za građane Balkana, već i za građane Evropske Unije za koje je pripadnost svetu (istina minimalno) važnija od pripadnosti Evropi. Dakle, izuzev građana Bosne i Hercegovine za koje je pripadnost svetu najmanje važna, geografska grupa sa kojom se prvenstveno identifikuje najmanji broj građana jeste – Evropa.

Građani balkanskih država koje pretenduju na članstvo u Evropskoj Uniji, nisu, u tom smislu, ništa više „nacionalisti“ niti ništa manje „Evropljani“ od građana Evropske Unije. I u jednom i u drugom slučaju, ogromna većina „zatvorena“ je u nacionalne okvire; u najboljem slučaju, tek svaki deseti građanin kao primarni okvir identifikacije navodi neki nadnacionalni entitet.

Grafik br. 1: Važnost pripadnosti geografskim grupama (u %)

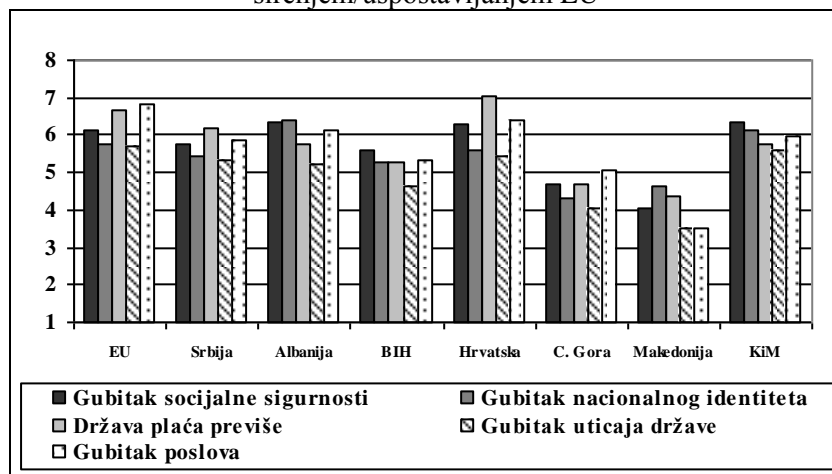

Napomena: Procenti se odnose na broj ispitanika koji odgovarajuće geopolitičke grupe bira kao najvažniji okvir pripadnosti.

Analiza stahovanja u vezi sa procesom ustanovljenja i priključenja Evropske Unije otkriva da su glavni razlozi za brigu različiti u različitim sredinama (grafik br. 2). Da država plaća previše u ovom procesu najviše brine Srbe i Hrvate (ove druge najviše i u apsolutnom smislu). Albanci i Makedonci najviše su zabrinuti zbog potencijalnog gubitka nacionalnog identiteta i kulture; Crnogorci zbog potencijalnog gubitka poslova, a mogućnost gubitka socijalne sigurnosti glavni je razlog strahovanja građana Bosne i Hercegovine i Kosova i Metohije. Poznata izreka da je „svakome svoja briga najveća“ delom bi se mogla primeniti na ovde prikazane podatke. Ono što je glavni razlog strahovanja građana jednog dela Balkana, za druge je nešto čega se najmanje ili skoro najmanje plaše i obrnuto. O saglasnosti bi se eventualno moglo govoriti jedino u vezi sa onim što građanima zadaje najmanje glavobolja, a to je u svim slučajevima izuzev građana Makedonije potencijalni gubitak uticaja države u svetu nakon priključenja Evropskoj Uniji.

Ni građani Evropske Unije nisu ništa bezbrižniji, naprotiv. Njihova najveća briga jeste ono sa čim se EU i realno odavno suočava – gubitak poslova do koga dovodi slobodno kretanje (jeftine) radne snage (uglavnom iz onih manje razvijenih, novopriljenih članica). Nakon toga dolazi jedan takođe na iskustvu zasnovan razlog za brigu – činjenica da sopstvena država plaća previše. Interesantno je da je ovo, kao što je već rečeno, najveći razlog za brigu i građana Srbije i Hrvatske. Mada se može samo nagađati šta građani misle kada kažu da je cena priključenja EU previsoka, pitanje je da li je značenje ovog pitanja isto za Srbe/Hrvate (i ostale iz ove grupe) i građane Evropske Unije. Kako i u EU postoje manje razvijene članice, većina razvijenih članica često je prinuđena da rešava ekonomske probleme onih kojima je takva pomoć potrebna (a što je naročito bilo izraženo u vreme sprovođenja ovog istraživanja, 2008. g., na vrhuncu svetske ekonomske krize). Drugim rečima, moguće je da građani EU misle na „plaćanje“ u ekonomskim terminima. S druge strane, previsoka cena priključenja kao primaran razlog za brigu u Srbiji i Hrvatskoj pre je odraz čestog kvalifikovanja potrebnih reformi kao „uslova“ ili „uslovljavanja“, „igranja po pravilima iz Brisela“ i sl. u političkom diskursu na ovim prostorima.

Grafik br. 2: Intenzitet različitih vrsta strahovanja u vezi sa širenjem/uspostavljanjem EU

Napomena: Stubići predstavljaju prosečne vrednosti za odgovarajuće uzorke na desetostepenoj skali od 1 (uopšte se ne bojim) do 10 (veoma se bojim).

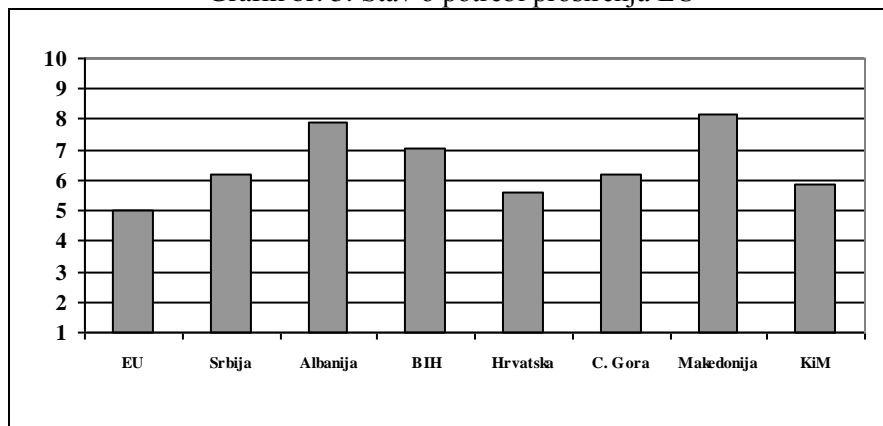
Podaci prikazani u grafiku br. 2 upućuju na još neke važne zaključke. Iako svako ima svoj glavni razlog za brigu, komparativno posmatrano, građani različitih država razlikuju se prema, ako se tako može reći, uopštenom stepenu zabrinutosti. Jasno je uočljivo da su građani Crne Gore i Makedonije najveći “evroentuzijasti”. Tako je najizraženije strahovanje, recimo, Makedonaca, u apsolutnom smislu, slabijeg intenziteta ne samo od dominantnih izvora zabrinutosti, na primer, Srba, nego i od onoga što ove poslednje najmanje brine. Drugim rečima, i ono što jedne najmanje brine zadaje im više glavobolja od onoga što je drugima glavni razlog strahovanja i obrnuto. Na drugom kraju nalaze se građani Evropske Unije, kao i oni koji su najbliži članstvu – građani Hrvatske. Paradoksalno, najveći “evroskeptici” jesu građani “Evrope”.

Među delom političke elite često isticani argument protiv članstva u Evropskoj Uniji (barem u Srbiji) – gubitak nacionalnog identiteta i kulture – nije nešto zbog čega

većina građana u ovom istraživanju posebno brine. Za Albance i Makedonce to jeste glavni izvor strahovanja, dok, recimo, Srbe, Crnogorce i Hrvate to brine više jedino od onoga što im zadaje najmanje glavobolja, a to je gubitak uticaja u svetu (tako je i u uzorku u celini).

Tamo gde su najizraženija strahovanja, najmanje blagonaklono gleda se na dalje širenje zajednice i obrnuto (grafik br. 3). Tome se najviše protive sami građani Evropske Unije, kao i oni koji najviše strahuju u čitavom procesu, Hrvati. Potrebu daljeg širenja Evropske Unije najviše vide Makedonci – na desetostepenoj skali od 1 (već se previše proširila) do 10 (treba da se širi i dalje), 57% građana Makedonije zaokružuje maksimalnu vrednost 10. Njima najbliži jesu Albanci koji se, i pored nešto izraženijih strahovanja od čitavog procesa, za širenje EU zalažu više nego ostali (38% građana Albanije zaokružuje maksimalnu vrednost na desetostepenoj skali).

Grafik br. 3: Stav o potrebi proširenja EU

Napomena: Stubići predstavljaju prosečne vrednosti za odgovarajuće uzorke na desetostepenoj skali od 1 (već se previše proširila) do 10 (treba da se širi i dalje).

Analiza izolovanih indikatora međutim još ništa ne govori o nekim posebno relevantnim međusobnim vezama izdvojenih orijentacija ispitanika, pre svega o uticaju primarnih okvira kolektivne identifikacije na izdvojene aspekte odnosa prema Evropskoj Uniji. U te svrhe je najpre konstruisan indeks „EU skepticizma“ koji predstavlja sumativni skor ispitanika na pet analiziranih aspekata strahovanja u vezi sa Evropskom Unijom. Odgovori ispitanika na desetostepenim skalama na pet tvrdnji sabrani su u jedan skor čiji opseg se kreće od 0 (potpuno odsustvo zabrinutosti za bilo koji analizirani aspekt) do 50 (potpuna zabrinutost za sve aspekte). Potom je analiziran intenzitet na takav način dobijene opšte zabrinutosti u vezi sa EU u grupama ispitanika različite širine primarne geopolitičke identifikacije unutar svake od analiziranih država/entiteta. Dobijeni podaci prikazani su u grafiku br. 4.

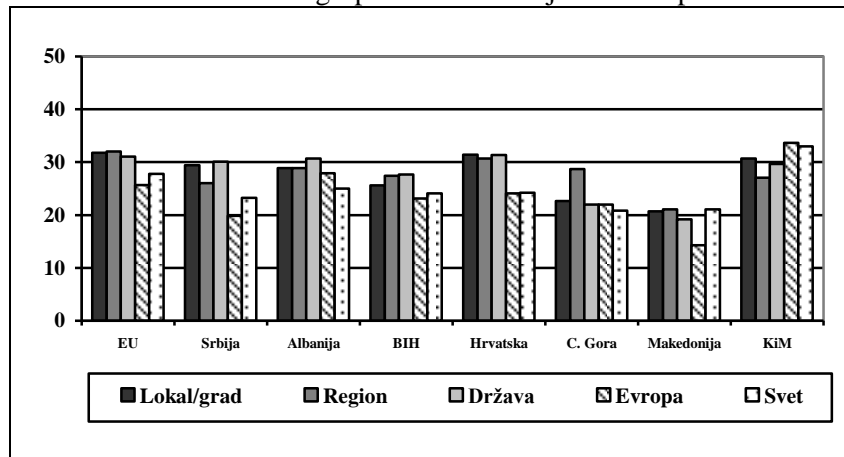
Pokazuje se, najpre, da širina okvira geopolitičke identifikacije u nekim analiziranim sredinama nije relevantan činilac intenziteta EU skepticizma. Drugim rečima, stepen opšte zabrinutosti u vezi sa EU je u pojedinim slučajevima na manje-više istom nivou bez obzira da li se neko primarno identifikuje sa gradom u kome živi, državom ili Evropom. To važi za građane Albanije, Bosne i Hercegovine i Makedonije gde, iako postoje određene razlike, one nisu dovoljnog intenziteta da bi bile statistički

značajne. Za to da li su i u kojoj meri građani navedenih država zabrinuti zbog potencijalnog učlanjenja u Evropsku Uniju irelevantno je da li se prevashodno poistovećuju sa *sub-* ili *nad-* nacionalnim geopolitičkim celinama – niti ih primarna nacionalna vezanost čini zabrinutijima, niti ih subjektivni osećaj pripadnost Evropi čini opuštenijim.

U ostalim slučajevima to nije bez važnosti. Primetna su pri tom dva suprotna obrasca: (1) nadnacionalni okvir identifikacije znači i manji intenzitet EU skepticizma (slučaj Srbije, Hrvatske, Crne Gore i država EU), (2) dok u jednom slučaju (građani Kosova i Metohije) važi upravo obrnuto – od Evropske Unije najviše strahuju upravo oni čija je primarna pripadnost evropska.

I unutar ovih trendova postoje neke razlike na koje vredi skrenuti pažnju. Bitne razlike u izraženosti strahovanja u slučaju građana Crne Gore postoje jedino između onih građana kojima je najvažnija regionalna pripadnost, dok su njeni ostali građani za posledice priključenja Crne Gore Evropskoj Uniji praktično zabrinuti u jednakom stepenu. U slučaju građana Srbije i Hrvatske od EU najmanje strahuju upravo oni koji se sa Evropom primarno identifikuju, a najviše oni kojima je primaran okvir identifikacije nacionalni.

Grafik br. 4: Širina grupnih identifikacija i EU skepticizam

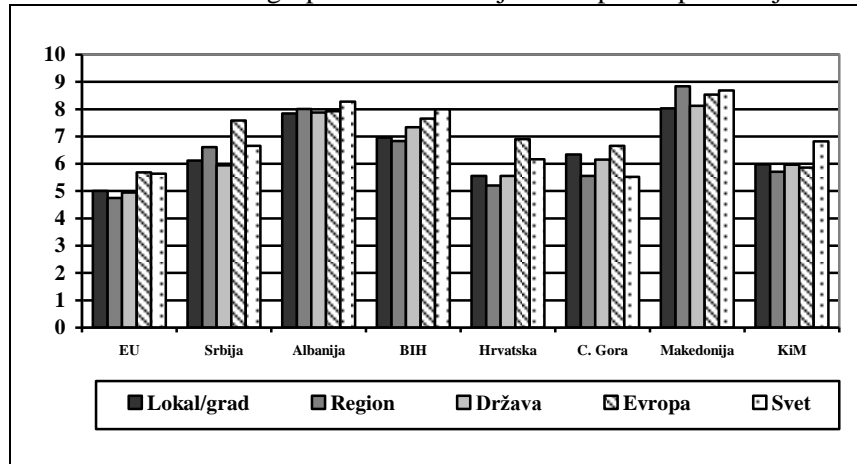

Napomena: Stubići predstavljaju prosečne vrednosti na indeksu EU skepticizma; veće prosečne vrednosti ukazuju na viši stepen skepticizma.

Međutim, širina okvira kolektivne identifikacije u ova dva slučaja ima različitu važnost i to posebno važi za grupu građana kojoj je evropska pripadnost primarna. Ne samo da su građani Srbije koji se prvenstveno identifikuju sa Evropom naklonjeniji procesu evropskih integracija u poređenju sa analognom grupom hrvatskih građana, već su i razlike između srpskih „nacionalista“ i „Evropljana“ izraženije nego razlike te dve grupe hrvatskih građana. Drugim rečima, veličina efekta širine geopolitičke identifikacije je u slučaju Srbije izraženija, i to ne samo u odnosu na Hrvatsku, nego i u poređenju sa svim ostalima slučajevima u kojima u vezi sa tim postoje statistički značajne razlike (EU, Crna Gora, KiM). U tom smislu bi se moglo reći da je biti primarno identifikovan sa Evropom, što se tiče odnosa prema evro-integracijama, od najveće važnosti i koristi u slučaju Srbije.

Na ovakav zaključak upućuju i još neki rezultati analize (grafik br. 5). Kao što (ne) postoje razlike u pogledu intenziteta zabrinutosti u vezi sa EU među grupama ispitanika različitog okvira geopolitičke identifikacije, tako se one (ne) pojavljuju (n)i u vezi sa odnosom prema daljem širenju Evropske Unije. Kao i prethodnom slučaju, sa čim od analiziranog se građani Albanije, Makedonije i Bosne i Hercegovine prvenstveno identifikuju nije od posebne važnosti za njihov odnos prema daljem širenju EU.

Grafik br. 5: Širina grupnih identifikacija i stav prema proširenju EU

Napomena: Stubići predstavljaju prosečne vrednosti na desetostepenoj skali od 1 (već se dovoljno proširila) do 10 (treba još da se širi).

Razlike, kao što se na grafiku br. 5 vidi, svakako postoje, ali su one minimalne i statistički neznačajne. U svim ostalim slučajevima, izuzev građana KiM, najpozitivnije orijentisani u tom smislu jesu upravo oni koji sebe pre svega smatraju Evropljanima, dok se daljem širenju evropske zajednice najviše protive oni kojima je primarni okvir identifikacije (sub)nacionalni. Veličina efekta širine grupne identifikacije najveća je u slučaju građana Srbije.

Zaključna razmatranja

Izloženi rezultati upućuju na nekoliko važnih zaključaka.

Bilo da su u pitanju građani Evropske Unije ili građani Balkana, najvažnija pripadnost jeste (sub)nacionalna, u velikoj većini slučajeva upravo pripadnost najužim geografskim grupama – gradu u kome ispitanik živi. Ovi rezultati mogli bi biti shvaćeni kao snažan argument u prilog tezi o lokal-patriotizmu kao, po mnogo čemu, jedinom autentičnom obliku geografske pripadnosti, u poređenju sa kojim su svi drugi oblici izvedeni i naučeni, zasnovani na predstavama, a ne na ličnom iskustvu (Kecmanović, 2004). Nije, takođe, isključeno da se radi i o onome što je Gelner zvao „principom krompira“ (prema Eriksen, 2004), snažnim osećajem teritorijalne pripadnosti i ukorenjenosti kao posledici slabe socijalne mobilnosti, što bi u ovom slučaju bilo primenjivo samo na neke od ovde analiziranih slučajeva.

I pored ovog opšteg zaključka, čini se da prikazani podaci ne idu u prilog onim gledištima koja prostor Balkana smatraju uskogrudim, u nacionalne okvire zatvorenim i samodovoljnim sredinama. Nema sumnje da je (etno)nacionalni dominantni oblik postojanja, ali to važi kako za Balkan, tako i za Evropsku Uniju, kao, uostalom, i svet u

celini, podeljen na nacionalne države (Kecmanović, 2004; Smit, 1998). Moguće je da su koncepcije „nacije“ i „nacionalnog“, onoga što se smatra suštinskim aspektima nacionalnog identiteta, u ovim grupama država različite. Time se ovaj rad nije bavio.² Međutim, niti su Balkanci u većoj meri zatvoreni u nacionalne okvire od građana Evropske Unije, niti su oni za koje se to može reći bitno osujećeni u mogućnosti razvoja nekih aspekata identifikacije sa Evropom. Oni koji sebe (već) smatraju Evropljanima jesu u većini slučajeva Evropskoj Uniji, uopšteno rečeno, više naklonjeni, ali samo u nekim sredinama i samo u nešto većoj meri nego oni kojima su neke druge pripadnosti važnije od evropske.

Najzad, (ne)sklad objektivnog i subjektivnog pripadanja „Evropi“ nije prepreka razvoju evropskog identiteta, ali ni njegov previše značajan podstrekač. Paradoksalno, najveći evroentuzijasti jesu ne-EU delovi Evrope; reklo bi se, oni koji su željni parčeta evropskog „kolača“ i koji od Evrope i članstva u Evropskoj Uniji mogu imati velike ekonomske i političke koristi, što pre svega sluti na instrumentalni ili utilitaristički karakter orijentacija. Ostaje stoga otvoreno pitanje šta se zapravo više želi: Srbija, Crna Gora itd. u Evropi ili Evropa u njima.

Literatura

- Cinnirella, M. (1997). Towards a European identity?, Interactions between the national and European social identities manifested by university students in Britain and Italy. *British Journal of Social Psychology*, 36, 19-31.
- Eriksen, T. H. (2004). *Etnicitet i nacionalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- EVS (2010). European Values Study 2008, 4th wave, Integrated Dataset. GESIS Data Archive, Cologne, Germany, ZA4800 Data File Version 1.0.0 (2010-06-30).
- Frančesko, M., Kodžopeljić i Janičić, B. (2006). Prediktori socijalnog identiteta na dimenziji nacionalni-evropski. *Sociologija*, 48, 309-326.
- Frančesko, M., Kodžopeljić i Mihić, V. (2005). European identity in Serbia and Montenegro. *Psihologija*, 38, 149-166.
- Inglehart, R. (1977). Long-term trends in mass support for European unification. *Government and Opposition*, 12, 150-157.
- Kecmanović, D. (2004). *Racionalno i iracionalno u nacionalizmu*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Medrano, J., Gutierrez, P. (2001). Nested identities: National and European identities in Spain. *Ethnic and Racial Studies*, 24, 753- 778.
- Mihić, V. (2009). Da li smo i mi Evropljani? Povezanost i korelati evropskog i nacionalnog identiteta. *Psihologija*, 42, 203-220.
- Milošević Đorđević, J. (2003). Značaj nacionalnog identiteta. *Srpska politička misao*, br. 1-4, 155-168.

² Neki podaci iz ovog istog istraživanja koji u radu nisu prikazani, to, međutim, ne potvrđuju. Iako postoje izvesne razlike, u skoro svim slučajevima, dakle i za građane Evropske Unije i za građane Balkana, jezik i poštovanje institucija jesu najvažnije odrednice i karakteristike pripadnosti određenoj naciji, važnije nego, recimo, dužina boravka/života u državi ili preci.

- Milošević Đorđević, J. (2007). Primordialistic concept of national identity in Serbia. *Psihologija*, 40, 385-397.
- Pantić, D. (1991). Širina grupnih identifikacija građana Jugoslavije: vrednovanje pripadnosti od lokalne do mondijalne. U Lj. Bačević (red.), *Jugoslavija na kriznoj prekretnici* (233-240). Beograd: Institut društvenih nauka.
- Pantić, D. (2002). Vrednosti birača pre i posle demokratskog preokreta 2000. godine. U V. Goati (ur.), *Partijska scena Srbije posle 5. oktobra 2000.* (131-158). Beograd: Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka.
- Popadić, D. (2010). Building up European identity: From the chimney smoke. *Psihološka istraživanja*, 13, 9-34.
- Smit, A. D. (1998). *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Tajfel (1981). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vasović, M. (1997). Karakteristike grupnih identifikacija i odnos prema drugim etničkim grupama. U S. Mihailović (red.), *Između osporavanja i podrške* (246-276). Beograd: Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung.
- Vasović, M. (2000). Karakteristike grupnih identiteta i odnos prema društvenim promenama. U S. Mihailović (prir.), *Javno mnjenje Srbije* (17-42). Beograd: Centar za proučavanje alternative, UGS Nezavisnost i Udruženje za unapredjivanje empirijskih istraživanja.
- Vasović, M. (2010). Nacionalni i nadnacionalni identiteti u kontekstu političke kulture Srbije. U Grupa autora, *Kako građani Srbije vide tranziciju* (71-86). Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Centar za studije socijalne demokratije i CeSID.
- Vasović, M. i Gligorijević, M. (2008). Kolektivna iskustva mladih u periodu političkih nestabilnosti i promene okvira kolektivne identifikacije na prostoru bivše Jugoslavije. *Sociološki pregled*, 42, 509-530.